

VII. IN MEMORIAM

Kazimierz Orzechowski (1923-2009)

W dniu 9 kwietnia 2009 r. dobiegło kresu niezwykle pracowite, nieomal do ostatnich dni, życie Kazimierza Ignacego (nieużywane drugie imię) Orzechowskiego, profesora zwyczajnego i doktora nauk prawnych Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii oraz długoletniego dyrektora Instytutu Historii Państwa i Prawa Uniwersytetu Wrocławskiego.

Kazimierz Orzechowski urodził się 13 lipca 1923 r. we Lwowie w rodzinie inteligenckiej (ojciec Stanisław – urzędnik państwowy, matka Maria – nauczycielka) i już cztery lata później przeżył dramat spowodowany śmiercią ojca. W 1929 r. rozpoczął naukę w sześcioklasowej szkole powszechnej św. Józefa i następnie św. Zofii we Lwowie, którą ukończył w 1935 r. Po zdaniu egzaminu wstępnego został przyjęty do czteroletniego X Państwowego Gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza, które ukończył w 1939 r. – na krótko przed wspólną agresją Niemieckiej Rzeszy i Związku Sowieckiego na Rzeczpospolitą Polską – i złożył tzw. małą maturę. Już w warunkach okupacyjnych, w czerwcu 1941 r., ukończył we Lwowie XVI szkołę średnią typu sowieckiego (dziesięcioletnią) z polskim językiem nauczania i otrzymał świadectwo dojrzałości.

Lata okupacji niemieckiej (1941-1944) spędził w warsztatach samochodowych w charakterze robotnika oraz na studiach wyższych, które rozpoczął w ramach tajnego nauczania na Uniwersytecie Jana Kazimierza i wysłuchał wykładów pierwszego roku prawa. Nauka prawa rzymskiego zdecydowała o zainteresowaniu się młodego studenta filologią klasyczną i podjęciu w tym zakresie studiów zaocznych, po ponownym zajęciu Lwowa przez Armię Czerwoną, na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Iwana Franki, na którym zaliczył pierwsze dwa lata studiów. W tym czasie pracował równocześnie jako robotnik w przedsiębiorstwie państwowym NKGB-Ososdor, następnie jako laborant w Państwowym Instytucie Bakteriologii i Mikrobiologii we Lwowie.

Zmiana wschodnich granic Rzeczypospolitej na mocy układu jałtańskiego sprawiła, że K. Orzechowski wraz z matką (starszy brat Tadeusz zginął w czasie wojny) opuścił rodzinny Lwów i w lipcu 1946 r. osiedlił się we Wrocławiu. Tutaj już w październiku tego roku wznowił studia prawnicze na drugim roku nowo powstałego polskiego Wydziału Prawno-Administracyjnego Uniwersytetu Wrocławskiego. Nie ograniczył się w nich tylko do uczestnictwa w obowiązkowych zajęciach dydaktycznych, ale z właściwym sobie zapałem zaangażował się w organizację pierwszego polskiego uniwersytetu na Ziemiach Zachodnich. W ten sposób zwrócił na siebie uwagę ówczesnego kierownika Katedry Historii Ustroju Polski prof. Seweryna Wyśloucha, który z dniem 1 lutego 1947 r. zatrudnił studenta drugiego roku prawa na etacie kontraktowego urzędnika (pomoc kancelaryjna) Dziekanatu Wydziału Prawno-Administracyjnego, pełniącego jednak obowiązki zastępcy asystenta w Katedrze, przemianowanej wkrótce na Katedrę Historii Państwa i Prawa Polskiego. Jeszcze przed ukończeniem studiów 1 października 1948 r. został mianowany młodszym asystentem. Oprócz dydaktyki do zadań młodego asystenta należało także utworzenie księgozbioru Katedry, czemu poświęcił się bez reszty, penetrując niezliczone miejscowości i miejsca na całym Śląsku. Stworzył w ten sposób podwa-

liny pod jedną z najzasobniejszych bibliotek na Wydziale i następnie Biblioteki Wydziałowej, która należy dzisiaj do ścisłej czołówki krajowej. Studia ukończył w następnym roku, uzyskując 23 czerwca tytuł magistra praw, i równocześnie opublikował pierwszy artykuł naukowy. Już 26 kwietnia 1950 r. uzyskał stopień naukowy doktora praw na podstawie dysertacji *Polskie szkolnictwo powszechne na Śląsku Opolskim w latach 1922-1939 na tle przepisów Konwencji Genewskiej*. W tym samym roku został mianowany na stanowisko starszego asystenta i następnie w 1954 r. adiunkta. Kolejne szczeble uniwersyteckiego awansu osiągnął po wydarzeniach październikowych 1956 r. Z dniem 27 czerwca 1957 r. uzyskał tytuł naukowy docenta na podstawie całokształtu dorobku naukowego oraz pracy *Chłopskie posiadanie ziemi na Górnym Śląsku u schyłku epoki feudalnej, posiadanie lasyckie. Studium historycznoprawne* i w związku z tym w sierpniu tego roku objął stanowisko docenta etatowego. Uchwałą Rady Państwa z 12 września 1962 r. został powołany na stanowisko profesora nadzwyczajnego, a w 1976 r. uzyskał tytuł profesora zwyczajnego nauk prawnych.

W latach 1957-1979 był równocześnie zatrudniony w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu w Katedrze Historii Polski, kolejno na stanowisku adiunkta, docenta i profesora. W latach 1957-1965 pełnił w niej funkcję kierownika, przyczyniając się do jej powstania oraz rozwoju naukowego i kadrowego.

Po śmierci prof. S. Wystoucha w 1968 r. K. Orzechowski objął kierownictwo Katedry Historii Państwa i Prawa Polskiego. W następnym roku, w związku z reorganizacją szkół wyższych, został powołany na stanowisko dyrektora utworzonego wówczas Instytutu Historii Państwa i Prawa, składającego się z trzech zakładów: Prawa Rzymskiego, Powszechnej Historii Państwa i Prawa oraz Historii Państwa i Prawa Polskiego, którym kierował do przejścia na emeryturę w 1993 r. Niewątpliwą zasługą Profesora jest rozwój organizacyjny, kadrowy i naukowy Instytutu, któremu zapewnił miejsce w ścisłej czołówce krajowej i sprawił, że stał się znany i doceniany także poza granicami kraju. W 1985 r. zainicjował utworzenie kolejnego zakładu, Historii Administracji, oraz nieco wcześniej Pracowni Dokumentacji Historyczno-Prawnej, które funkcjonują do dnia dzisiejszego. Już jako emeryt, nadal zatrudniony w Instytucie, zadziwiał wszystkich samodyscypliną, benedyktyńską pracowitością, niesłabnącą błyskotliwością umysłu, pokorą wobec siebie i innych oraz pogodnym i filozoficznym stosunkiem do zmieniającej się coraz szybciej rzeczywistości.

W okresie swojej ponadpięćdziesięcioletniej pracy dydaktyczno-naukowej nie stronił także od działalności organizacyjnej na szczeblu wydziałowym i uniwersyteckim. W latach 1958-1960 był prodziekanem, natomiast 1960-1962 dziekanem Wydziału Prawa, 1962-1965 prorektorem do spraw nauczania Uniwersytetu Wrocławskiego oraz pełnił szereg funkcji z wyboru m.in. w Zakładowej Organizacji Związkowej Związku Nauczycielstwa Polskiego przy Uniwersytecie Wrocławskim i Pracowniczej Kasie Zapomogowo-Pożyczkowej. Do trwałych osiągnięć Profesora w tym czasie trzeba zaliczyć rozwój organizacyjno-kadrowy Wydziału, w tym zwłaszcza utworzenie Biblioteki Wydziału Prawa i Administracji.

W drugiej połowie lat pięćdziesiątych oraz w latach sześćdziesiątych, jako człowiek bezpartyjny, współpracował z Klubem Inteligencji Katolickiej we Wrocławiu, natomiast od połowy lat siedemdziesiątych z Chrześcijańskim Stowarzyszeniem Społecznym. Z rekomendacji Stowarzyszenia był posłem w Sejmie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej VIII i IX kadencji (1981-1989), działającym bardzo aktywnie we wszystkich najważniejszych komisjach parlamentarnych.

Był członkiem kolegów redakcyjnych wielu periodyków naukowych, m.in. takich, jak: „Czasopismo Prawno-Historyczne”, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, „Studia Śląskie”, „Acta Universitatis Wratislaviensis” (Prawo, Przegląd Prawa i Administracji), „Chrześcijanin a Współczesność” oraz członkiem zwyczajnym wielu – przeważnie naukowych – towarzystw, komisji, instytutów, komitetów, akademii i zrzeszeń: Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Wrocławskiego Towarzystwa Miłośników Historii, To-

warzystwa Przyjaciół Nauk w Opolu, Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych, Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, Komisji Historyczno-Prawnej przy Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Historycznego, Commission International pour l'Histoire des Anciennes Assemblées d'États, Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Spraw Pracowników Naukowych, Instytutu Śląskiego w Opolu, Instytutu Zachodniego w Poznaniu, Komitetu Nauk Prawnych PAN, Polskiej Akademii Umiejętności, Zrzeszenia Prawników Polskich.

Za działalność naukową, dydaktyczną i organizacyjną był wielokrotnie odznaczany, m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Odznaką Budowniczego Wrocławia, Złotym Medalem Komisji Edukacji Narodowej oraz innymi odznaczeniami resortowymi i nieresortowymi. Otrzymywał także nagrody dziekańskie, rektorskie i ministerialne.

Był znakomitym dydaktykiem, co dostrzegły nie tylko władze Wydziału, powierzając Profesorowi przewodnictwo w powołanej w latach siedemdziesiątych Radzie Pedagogicznej Wydziału dla pierwszych lat studiów, ale przede wszystkim studenci zauroczeni sposobem i merytorycznym poziomem prezentacji treści historyczno-prawnych na różnych latach studiów i w rozmaitych formach zajęć: ćwiczeniach, konwersatoriach, proseminariach, seminariach i wykładach. W roli wykładowcy Profesor nie ograniczał się tylko do wykładu kursowego z historii państwa i prawa polskiego, ale prowadził także niezwykle interesujące wykłady monograficzne z historii źródeł dawnego prawa polskiego, dawnego procesu polskiego, dziejów ustroju Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz kultury prawnej. Nie można też zapomnieć o wykładach z dyscyplin ściśle historycznych prowadzonych na WSP w Opolu, np. z nauk pomocniczych historii.

Profesor był wychowawcą wielu pokoleń absolwentów studiów prawniczych na Uniwersytecie Wrocławskim oraz historycznych na WSP w Opolu i promotorem około 500 prac magisterskich. Studentów zawsze szanował i cieszył się ich szacunkiem, okazywanym z wielką estymą i zarazem serdecznością długo po ukończeniu studiów. Wielu z nich pełniło i nadal pełni ważne role społeczne w wymiarze sprawiedliwości, administracji, szkolnictwie, polityce i gospodarce.

Nie sposób pominąć osiągnięć Profesora w zakresie kształcenia kadr naukowo-dydaktycznych. Świadczy o nich promowanie kilkunastu doktorów nauk prawnych i historycznych, opieka nad kilkoma rozprawami habilitacyjnymi i awanse profesorskie podopiecznych oraz wielokrotne występowanie w roli recenzenta w przewodach doktorskich, habilitacyjnych i profesorskich. Wielu spośród nich swoje kariery zawodowe i uniwersyteckie zawdzięcza inspiracji, zachęcie, ojcowskiej trosce i mobilizacji Profesora.

Dorobek naukowy K. Orzechowskiego jest prawdziwie imponujący zarówno pod względem ilościowym (ponad 400 opublikowanych prac), jak i merytorycznym. Jest w nim widocznych pięć chronologicznie następujących po sobie, choć z natury rzeczy ząbających się, okresów i nurtów badawczych. Pierwszy z nich dotyczył dziejów polskiego szkolnictwa powszechnego na Górnym Śląsku w okresie międzywojennym, drugi – uwłaszczenia chłopów na Górnym Śląsku i sytuacji ludności wiejskiej w XIX w., trzeci – ogólnośląskich zgromadzeń stanowych, czwarty – skarbowości Śląska, piąty – syntetycznych dziejów całego ustroju Śląska do połowy XVIII w. Każdy z nich rozpoczynał metodycznie szczegółowymi badaniami, publikowanymi w formie cyklicznych artykułów i monograficznych studiów, a następnie wieńczył syntetycznymi monografiami.

Najwcześniejszy etap prac badawczych doprowadził do nowego i kompleksowego spojrzenia na system ochrony mniejszości na Górnym Śląsku w okresie międzywojennym z perspektywy ewolucji polskiego szkolnictwa powszechnego.

W badaniach drugiego nurtu K. Orzechowski dokonał istotnego odróżnienia feudalnej własności ziemi od własności praw, tworząc w ten sposób łączną płaszczyznę dla badania stosunków wiejskich w Europie Zachodniej, Środkowej i Środkowo-Wschodniej. W fundamen-

talnej monografii o chłopskim posiadaniu ziemi na Górnym Śląsku z 1959 r. definitywnie rozwiązał problem tzw. dolnośląskiej własności na Górnym Śląsku.

Kolejnych dwadzieścia lat poświęcił szeroko zakrojonym i ściśle źródłowym studiom nad dziejami śląskiego sejmu oraz innych form ogólnośląskich zgromadzeń stanowych. Ich syntetycznym efektem stała się, licząca bez mała 500 stron, monografia *Ogólnośląskie zgromadzenia stanowe*, opublikowana w 1979 r., która przyniosła Autorowi międzynarodowy rozgłos (Niemcy, Czechosłowacja, Francja). Ze strony uczonych niemieckich oraz francuskich kilkakrotnie wyrażano ubolewanie, że monografia ta nie została dotychczas przetłumaczona na jeden z języków kongresowych.

W ciągu następnych kilkunastu lat dalsze studia K. Orzechowskiego wciąż wiązały się z szeroko rozumianą problematyką funkcjonowania ogólnośląskich zgromadzeń stanowych, ale koncentrowały się na skarbowości Śląska do połowy XVIII w., dziedzinie dotąd niezbadanej, której unikano ze względu na szczególne trudności źródłowe i teoretyczno-pojęciowe. To pionierskie przedsięwzięcie, w skali nie tylko krajowej, ale i międzynarodowej, podsumował w trzech publikacjach książkowych: *Katastry śląskiego podatku szacunkowego. 1527-1740*, Wrocław 1992; *Rachunki śląskich stanów. 1527-1741*, Wrocław 1994; *Podatek szacunkowy na tle systemu daninowego dawnego Śląska, 1527-1740. Studium historyczno-prawne*, Wrocław 1999. Ostatnia z tych książek jest pierwszą i do tej pory jedyną monografią konkretnego podatku w światowej literaturze przedmiotu. Autor dowiódł w niej, że poprzez syntetyczny obraz dziejów jednego tylko, ale najważniejszego, podatku można przedstawić dzieje skarbowości określonego kraju. Jest to niewątpliwie duże osiągnięcie natury metodycznej i konstrukcyjnej.

Badając poszczególne segmenty ustroju Śląska, zmierzał nieuchronnie do zasadniczego celu swoich badań, tj. całościowej syntezy jego ustrojowych dziejów, na którą od dawna oczekiwano. W 2005 r. ukazała się *Historia ustroju Śląska 1202-1740*, za którą został uhonorowany nagrodą Prezesa Rady Ministrów pierwszego stopnia. Dzieło znakomite, które będzie stanowiło bezcenną pomoc dla kolejnych pokoleń badaczy dziejów Śląska, nie tylko ustrojowo-prawnych.

Cała twórczość Profesora ma charakter syntetyczny lub co najmniej syntetyzujący, o wielkich walorach metodycznych i teoretycznych, zawsze oparta na rozległej i starannie eksplorowanej bazie źródłowej, zwłaszcza archiwalnej, i ujmująca badane problemy w zwarte całości. Podejmował zawsze tematy nowatorskie i trudne, wymagające dużego nakładu pracy oraz umiejętności harmonijnego łączenia skrupulatnej analizy źródłowej z syntetycznym spojrzeniem.

Na uwagę zasługuje także aktywność Profesora jako wydawcy źródeł archiwalnych do ustrojowo-prawnych dziejów Śląska. W tej dziedzinie wymienić trzeba przede wszystkim następujące publikacje: *Relacje deputatów miasta Jawora z lat 1669-1685* (1991); *Właściciele budynków we Wrocławiu w latach 1671 i 1726. Rejestry indykcji podatku szacunkowego budynków we Wrocławiu z lat 1628, 1671, 1726* (1993); *Indykcja dominiów, poddanych i miast Śląska według „pierwszej rewizji” z 1726 r. Materiały do statystyczno-geograficznego opisu Śląska z pierwszej połowy XVIII wieku* (1995) oraz *Aneks. Skorowidz miejscowości i obiektów objętych „pierwszą rewizją” ze szczególnym uwzględnieniem odmienności grafii*. O zamiłowaniu do tej, coraz rzadziej uprawianej, formy działalności naukowej świadczą rozpoczęte w ostatnim okresie życia prace nad edycją rękopiśmiennego dzieła Jukuba Schickfussa pt. *Consuetudines Silesiae feudales*.

Profesor brał także udział w zbiorowych opracowaniach o charakterze fundamentalnym, jak *Historia Śląska* (1976, t. III), w której był autorem rozdziałów poświęconych dziejom państwa i prawa w latach 1848-1918, oraz *Historia państwa i prawa Polski* (pod red. Juliusza Bardacha i Moniki Senkowskiej-Gluck, 1981, t. III), w której napisał podrozdziały poświęcone ustrojowi społecznemu i prawu cywilnemu w zaborze pruskim.

Ostatnią publikacją książkową Profesora, powstałą z inicjatywy dawnego współpracownika dra Bogdana Cybulskiego i przy współautorskim udziale piszącego te słowa, stał się *Dolny*

Śląsk. Podziały terytorialne od X do XX wieku (2008), w której został zebrany cykl Jego dawnych artykułów w nowej kartograficznej szacie graficznej. I w tej problematyce, nadal w pełni monograficznie nieopracowanej, Profesor okazał się pionierem i prekursorem.

Wyrazem uznania przyjaciół, kolegów i współpracowników z Instytutu – jeszcze za życia – są dwa jubileuszowe tomy *Studiów historycznoprawnych* z 1993 i 2003 r.¹, natomiast historyków wrocławskich i opolskich – jubileuszowy tom *Śląskiego Kwartalnika Historycznego „Sobótka”* z 1993 r.² We wrześniu bieżącego roku, z inicjatywy ogólnopolskiego środowiska historyczno-prawnego, ma ukazać się tom (XII) „Studiów z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” dedykowany Profesorowi, który miał otrzymać na uroczystym posiedzeniu Instytutu z udziałem reprezentantów ośrodków akademickich z innych części kraju. Uczynienie tej radości Profesorowi nie zostało nam dane.

Zapamiętamy Profesora jako naszego Mistrza i Przyjaciela, wielkiego uczonego, erudyty, znakomitego nauczyciela akademickiego i narratora, skutecznego organizatora oraz człowieka cieszącego się powszechnym szacunkiem i sympatią we wszystkich środowiskach, w których żył i działał.

Jego odejście jest niepowetowaną stratą dla Instytutu Historii Państwa i Prawa, Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii, Uniwersytetu Wrocławskiego, ogólnopolskiego środowiska historycznoprawnego oraz całej polskiej nauki.

MARIAN J. PTAK (Wrocław)

¹ Acta Universitatis Wratislaviensis No 1477, Prawo CCXXII, Wrocław 1993, ss. 245; No 2501, Prawo CCLXXXV, Wrocław 2003, ss. 377.

² R. 48, nr 2-3, Wrocław 1993, s. 105-340.

Mario Talamanca (1928-2009)

Mario Talamankę poznałem w roku 1966, gdy przebywałem na stypendium w Rzymie, w Istituto di Diritto Romano e Diritti dell'Oriente Mediterraneo. Ówczesny dyrektor Instytutu prof. Edoardo Volterra przydzielił mi biurko do pracy w ostatnim pokoju Biblioteki. Całymi dniami pracowali tam młodzi profesorowie i asystenci: Mario Talamanca, Giuliana Foti Talamanca, Carlo Augusto Cannata, Antonio Masi, Luigi Capogrossi Colognesi.

Byliśmy wszyscy w zbliżonym wieku i stanowiliśmy grupę przyjaciół.

*

Mario Talamanca urodził się w Rzymie 24 lutego 1928 r. Jego rodzina, o wielopokoleniowych tradycjach prawniczych, wywodziła się z Sycylii. Ojciec był notariuszem o dość – jak pisał sam Mario Talamanca – „szczególnym podejściu do zawodu. Traktował on swych klientów jako zło konieczne”, gdyż interesowała go głównie muzyka i literatura.

W roku 1953 Mario Talamanca opublikował swą pierwszą monografię zatytułowaną *L'arra della compravendita in diritto greco e in diritto romano* (Milano 1953). Praca ta spotkała się z natychmiastowym oddźwiękiem w światowej literaturze prawa rzymskiego (recenzje: J. Fuchsa, U. von Lübtowa, F. Schwarza). W roku 1954 w prestiżowym wydawnictwie Accademia Nazionale dei Lincei ukazała się praca *Contributi allo studio delle vendite all'asta nel mondo classico* („Mem. Lincei”, VIII S, VI, 2, Roma 1954). W roku 1956 opublikował monografię *Studi sulla legittimazione passiva all'hereditatis petitio* (Milano 1956), a w roku 1958 *Ricerche in tema di compromissum* (Milano 1958).

Te pierwsze prace otworzyły Mario Talamance drogę do błyskotliwej kariery akademickiej. Po uzyskaniu w roku 1956 *la libera docenza* (uprawnijającej do powołania na katedrę uniwersytecką), w roku 1958 wygrał konkurs na katedrę prawa rzymskiego (Diritto romano) w Uniwersytecie Cagliari na Sardynii, gdzie następnie wykładał przez 7 lat. W roku 1965 został powołany na katedrę Instytucji prawa rzymskiego (Istituzioni di diritto romano) w Uniwersytecie w Sienie. Z tym ośrodkiem uniwersyteckim był związany przez 9 lat.

W roku 1974 – w wieku 45 lat – uzyskał powołanie na katedrę Historii prawa rzymskiego (Storia di diritto romano) w Uniwersytecie „La Sapienza” w Rzymie. W Uniwersytecie tym, w latach 1980-1995, był dziekanem (*preside*) Wydziału Prawa oraz dyrektorem sławnej Scuola di perfezionamento di diritto romano.

Mario Talamanca był jednym z najbardziej płodnych romanistów w nauce światowej. Jego podręczniki¹, monografie, obszerne artykuły², opracowania do włoskich encyklopedii prawniczych (*Novissimo digesto italiano*, *Enciclopedia del diritto*), komentarze do współczesnego pra-

¹ Zob. M. Talamanca, *Lineamenti di storia del diritto romano*, sotto la direzione di M. Talamanca, I wyd. Milano 1979 (2 wyd., Milano 1989); *Istituzioni di diritto romano*, Milano 1990; *Il diritto in Grecia e a Roma*, Milano 2001.

² Opublikowana w roku 2001 bibliografia prac Mario Talamanki mieści się na 16 stronach drukowanych maczkiem (zob. *Iuris vincula. Studi in onore di Mario Talamanca*, t. 1, Napoli 2001, s. XVII-XXXIII). Zob. np. prace Mario Talamanki, które formalnie są artykułami, a w rzeczywistości obszernymi monografiami: *Per la storia della giurisprudenza romana* (BIDR, XIX, 1977, s. 195-344; *Lo schema 'genus species' nelle sistematiche dei giuristi romani* (Quad. Lincei CCXXI, 2, Roma 1977); *L'esperienza giuridica romana nel tardo antico fra volgarismo e classicismo*, [w:] *Le trasformazioni della cultura nella tarda antichità*, I, Roma 1985; *Un secolo di „Bulletino”*, BIDR XXX, 1988, s. IX-XCVII; *L'aequitas naturalis e Celso ...D.12.4.3.7*, BIDR XXXV-XXXVI, 1993-1994, s. 1-82; *L'eristica e la polemica – risposta ad un segnace della nouvelle vague*, ibidem, s. 580-652; *'Adscriptio partium' e 'policitacio condicionis': il problema dell'assenza del relato nel testamento 'per relationem*, BIDR XXXVII-XXXVIII, 1995-1996, s. 571-730.

wa cywilnego (publikowane w: *Commentario Scialoja-Branca*), a przede wszystkim krytyczne recenzje i noty stanowią najwyższe osiągnięcie współczesnej romanistyki. Trudno wymienić tu wszystkie prace Mario Talamanki. Dotyczyły one kwestii: metodologicznych, historii jurysprudencji rzymskiej, prawa greckiego oraz niemal wszystkich działów prawa rzymskiego.

Po śmierci profesora Volterry w roku 1984, Mario Talamanca został dyrektorem „Bulletino dell’Istituto di Diritto Romano”, jednego z najpoważniejszych czasopism z zakresu prawa rzymskiego. Po objęciu redakcji BIDR w roku 1985 rozbudował znacznie dział zatytułowany *Pubblicazioni pervenute alla Direzione*, który zaczął zajmować około 20-30% zawartości tomów BIDR. Mario Talamanca omawiał w nim krytycznie ogromną literaturę nadsyłaną do Redakcji. Ta część produkcji naukowej Talamanki nie może być niedoceniana. Pod skromnym tytułem publikował recenzje, *note e discussioni*, z reguły niezmiernie krytyczne, często dłuższe i bardziej wnikliwe niż recenzowane prace. Giuseppe Grosso, który był członkiem komisji oceniającej dorobek Talamanki, mawiał, że „najlepsza część jego produkcji naukowej to recenzje”.

W latach 2001-2002 przyjaciele, uczniowie i koledzy romanisci i historycy prawa z całego świata opublikowali 8-tomowe wydawnictwo ku czci Mario Talamanki, zatytułowane *Iuris vincula*³.

*

Gdy w marcu 2009 r. odwiedziłem Mario Talamankę, po raz ostatni, w jego gabinecie na rzymskim Uniwersytecie „La Sapienza”, był w doskonałym stanie zdrowia. Prowadził sam wszelkie czynności redakcyjne (w tym też i korekty tekstów), używając dawnego systemu „Worda”. Gdy spytałem go, dlaczego robi to sam i używa przestarzałego programu komputerowego, odpowiedział, że woli wszystko sam sprawdzić, a do starego programu się przyzwyczaił. Zastanawiał się jedynie, kto po nim będzie mógł kontynuować prace redakcyjne. Przeczował chyba, że będzie musiał odejść. Spytał mnie: „Czy tobie też czas biegnie coraz szybciej?” Dobiegł nagle do kresu swego czasu 11 czerwca 2009 r.

Włoska i światowa nauka prawa rzymskiego poniosła niepowetowaną stratę. Odszedł jeden z jej najwybitniejszych przedstawicieli.

WITOLD WOŁODKIEWICZ (Warszawa)

³ *Iuris vincula. Studi in onore di Mario Talamanca*, t. 1-8, Napoli, 2001-2002. Podczas sesji naukowej poświęconej wręczeniu Talamance wydawnictwa ku jego czci (zob. „Index” 32, 2004, s. 227 nn.) podkreślano, że: jego „*incredibili note che si sviluppano talvolta per pagine e pagine, costruendo a mo’ di scatole cinese saggi nei saggi*” (L. Labruna); „*Les monographies et les articles rédigés par notre jubilaire reflètent une singulière unité tant par le choix des thèmes que par la méthode suivie et par les résultats obtenus*” (M. Humbert); „*la sua speciale ed insostituibile posizione nella romanistica italiana e internazionale dipende del fatto che nessuno della sua generazione ha studiato i pilastri del diritto occidentale – il diritto greco come quello romano*” (J.G. Wolf). Podkreślano też znaczenie jego prac poświęconych prawu współczesnemu (P. Rescigno).

André Gouron (1931-2009)

Dnia 22 grudnia 2009 r. odszedł do wieczności profesor André Gouron, jeden z najwybitniejszych współczesnych francuskich historyków prawa, *membre de l'Institut de France*, dziekan honorowy (*doyen honoraire*) Wydziału Prawa w Montpellier, odznaczony wysokimi odznaczeniami państwowymi Republiki Francuskiej – oficerskim *Ordre National du Mérite* oraz *Palmes Académiques*. Urodzony 21 czerwca 1931 r. w Nîmes w departamencie Gard, był kontynuatorem wspaniałych tradycji historii prawa we Francji. Do czasu przejścia na emeryturę w 2000 r., zajmował od 1963 r. stanowisko profesora tytularnego (*professeur titulaire*) w *Faculté de Droit et des Sciences Economiques* w Uniwersytecie w Montpellier (*Université de Montpellier I*), którego był dziekanem w latach 1969-1972. Równolegle zorganizował i kierował instytutem naukowo-badawczym – *Institut de l'Histoire du Droit des Ancien Pays de Droit Ecrit* w Montpellier, afiliowanym przy francuskim *Centre National des Recherches Scientifiques* (C.N.R.S.).

Jako badacz André Gouron specjalizował się w historii prawa wieków średnich, w szczególności prawa rzymskiego i kanonicznego w tej epoce. Był autorem licznych prac poświęconych początkom i rozwojowi nauki i nauczania prawa w Europie, w tym studiów nad rozwojem uniwersytetów we Włoszech i we Francji, jak też nad korzeniami europejskiej kultury prawnej. W dorobku swoim, liczącym blisko 280 prac, miał wiele znaczących dzieł, jak między innymi ogłoszoną w serii „*Ius Romanum Medii Aevi*” monografię pt. *La science juridique française aux XIe et XIIe siècles: diffusion du droit de Justinien et influences canoniques jusqu'à Gratien* (Mediolani Typis Giuffrè 1978), czy wydane w prestiżowym brytyjskim wydawnictwie Variorum książki: *La science du droit dans le Midi de la France au Moyen Age* (London 1984); *Études sur la diffusion des doctrines juridiques médiévales* (London 1987); *Juristes et droit savant: Bologne et la France médiévale* (Ashgate Pub., Variorum Collected Studies Series, Aldershot 2000); *Pionniers du droit occidental au Moyen Age* (Ashgate Pub., Variorum Collected Studies Series, Burlington 2007).

Jego doniosłym osiągnięciem naukowym były liczne lokalizacje i datowania najstarszych dzieł prawnych z XII w., jakie pojawiały się w Anglii, Szkocji, Nadrenii, Prowansji Katalonii i w regionie Saint Gall w postaci traktatów, summ lub aparatów glos. Jednocześnie ustalał autorstwo tych dzieł, przypisując je między innymi legistom takim, jak: Géraud, Raoul de Saint-Gilles, Pierre Fouquois oraz kanonistom takim, jak: Raymond des Arènes, Giraud de Bourges, Walter of Coutances, Elzéar de Sauve. Zweryfikował rozpowszechnione opinie na temat poglądów średniowiecznych prawników działających w dziedzinach zarówno prawa publicznego, takich jak wrogość względem cesarza, popieranie stanowiska ludu a nie władcy, jak i prywatnego – ważność aktu notarialnego, nierozwiązywalność małżeństwa i inne. Nauka światowa zawdzięcza prof. Gouronowi ukazanie czołowej roli prawa kanonicznego w rozwoju chrześcijańskiej Europy w XII w. Twórczość profesora Gourona była kontynuacją badań, które w przeszłości prowadzili tacy znakomici uczeni, jak Karl Friedrich von Savigny, Johann Friedrich von Schulte, Hermann Fitting, Hermann Kantorowicz, Gerard Fransen, Stephan Kuttner, Adam Vetulani.

Profesor Gouron cieszył się wielkim poważaniem międzynarodowego środowiska naukowego. Świadczą o tym uzyskane przez niego godności doktora *honoris causa* czołowych uniwersytetów europejskich w Barcelonie (1991) i w Leuven (1997). W latach 1990-1997 pełnił funkcję przewodniczącego Rady Naukowej Max-Planck-Institut für Europäische Rechtsgeschichte we Frankfurcie nad Menem. Powierzenie mu tej funkcji było wyrazem uznania nauki niemieckiej dla jego wiedzy i wysokiej rangi osiągnięć badawczych. Wybierano go na członka wielu akademii i towarzystw naukowych, między innymi *Accademia nazionale dei Lincei* w Rzymie (1992), *Accademia di scienze e lettere – Istituto Lombardo* w Mediolanie (1994), *American Society for Legal History* (2001), *Bayerische Akademie der Wissenschaften* w Mo-

nachium (2004). W 1999 r. obdarzono go godnością członka rzeczywistego (*académicien titulaire*) Académie des Inscriptions et Belles Lettres, jednej z czterech akademii składających się na Institut de France. Członkowie Institut de France mają prawo do noszenia specjalnego munduru paradnego. Wybór na członka Akademii stał się okazją do szczególnej uroczystości wręczenia prof. Gouronowi szpady ufundowanej przez liczne i międzynarodowe grono uczonych niemal z całego świata. Komitetowi honorowemu przewodniczył Bernard Guenée. Uroczystość ta miała miejsce 7 czerwca 2000 r. w Montpellier, a jej przebieg opisano w okolicznościowej broszurze pt. *Hommage à André Gouron* (Montpellier, mercredi 7 juin 2000, s.d. & l.). Dwa lata później na cześć André Gourona jego uczniowie – profesorowie Laurent Mayali z University of California w Berkeley oraz Bernard Durand z Uniwersytetu w Montpellier wydali książkę pamiątkową Jemu dedykowaną¹. W jej przygotowaniu wzięło udział 40 autorów z wielu krajów świata, także z Polski.

André Gouron był zaangażowanym orędownikiem bliskich kontaktów nauki francuskiej z nauką polską, którą wspomagał dzięki stałej wymianie książek i czasopism naukowych, zaproszeniom na kongresy i wykłady. W początkach lat siedemdziesiątych XX w. nawiązał współpracę z Adamem Vetulanim, historykiem prawa polskiego i kościelnego. Płaszczyzną tej współpracy były wspólne zainteresowania badawcze, a zwłaszcza problematyka średniowiecznego prawa kanonicznego oraz genezy uniwersytetów i nauczania prawa w Europie. Prof. Gouron uczestniczył w przygotowaniu książki pamiątkowej ku czci Adama Vetulaniego, która ukazała się w 1976 r. jako tom V czasopisma „Analecta Cracoviensia”, dzięki poparciu ówczesnego arcybiskupa metropolity krakowskiego Karola Wojtyły. Po śmierci prof. Vetulaniego (†1976), współpracę kontynuował autor niniejszego nekrologu. Jej przejawem były z jednej strony wizyty profesora Gourona w Krakowie w latach 1978, 1979 i 1987, jak też inicjowane przez niego zaproszenia przedstawicieli krakowskiej historii prawa przez Uniwersytet w Montpellier, umożliwienie prowadzenia badań w miejscowym Institut d’Histoire du Droit oraz publikacji osiągniętych tam wyników.

Dzięki czynnemu poparciu prof. Gourona miałem możliwość opublikowania w brytyjskim wydawnictwie Variorum w latach 1990-1991 dwóch tomów zbiorowych prac Adama Vetulaniego z prawa kanonicznego². André Gouron był autorem przedmowy do tego wydania, co bez wątpienia przyczyniło się do upowszechnienia tej publikacji w światowym obiegu naukowym. Jako badacz początków uniwersytetów prof. Gouron interesował się także historią Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 1989 r. ogłosił w „Czasopiśmie Prawno-Historycznym” rozprawkę pt. *Les recrutements des étudiants à l’apogée de l’Université de Cracovie, 1480-1509* („Czasopismo Prawno-Historyczne” t. XLI, s. 35-43). Przynosiła ona istotne nowości do istniejącego stanu badań. W 1996 r. w czasie wizyty w Montpellier delegacji Uniwersytetu Jagiellońskiego, na czele której stał ówczesny prorektor Franciszek Ziejka, był jednym z aktywnych organizatorów przyjęcia delegacji polskiej, jak też rzecznikiem rozszerzenia współpracy między uniwersytetami francuskim i polskim. Tę postawę prof. Gourona potwierdził także jego osobisty udział w sympozjum zorganizowanym w Lublinie przez Katolicki Uniwersytet Lubelski w dniach 17-18 czerwca 1999 r. na temat „Przemiany prawa sądowego w Europie i na świecie w XIX wieku”. Bliskie kontakty prof. Gourona z krakowską historią prawa zaowocowały jego uczestnictwem w przygotowaniu dwóch ksiąg pamiątkowych dedykowanych Stanisławowi Grodzkiemu w 2002 i 2009 r. Jako szef Rady Naukowej Institut für Europäische Rechtsgeschichte we Frankfurcie nad Menem ułatwiał zaproszenia przedstawicieli polskiej nauki do tej placówki naukowej. Staże naukowe w odbywali w niej w przeszłości polscy historycy prawa: Ludwik Łysiak, Waclaw Uruszczaek, Jerzy Malec, Dorota Malec, Irena Malinowska-Kwiatkowska.

¹ *Excerptiones Iuris. Studies in Honour of André Gouron*, Edited by Bernard Durand and Laurent Mayali, University of California at Berkeley 2000, ss. 827.

² A. Gouron, *Préface*, w: A. Vetulani, *Sur Gratien et les Décrétales. Recueil d’études*, édité par Waclaw Uruszczaek. Préface d’André Gouron, „Variorum” (Hampshire) 1990.

André Gouron należał do grona serdecznych przyjaciół Polski, którzy w przeszłości w okresie PRL doceniali wagę kontaktów ponad „żelazną kurtyną”. Na potwierdzenie warto przytoczyć jego słowa, jakie napisał w przedmowie do wydania prac Adama Vetulaniego: „Książka ta oddaje hołd Adamowi Vetulaniemu – człowiekowi, który umiał pokazać zarówno przez swoje dzieła, jak też osobiste czyny, przynależność Polski do Europy nauki i wolności” (*à celui qui a su illustrer admirablement, tant par son oeuvre que par son engagement personnels, l'appartenance de la Pologne à l'Europe de la science et de la liberté*)³.

Zaslugi prof. André Gouron na polu naukowym, jak też okazywana przez niego przyjaźń wobec Polski skłoniły środowisko krakowskich historyków prawa do zainicjowania otwarcia postępowania o nadanie mu godności doktora *honoris causa* Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Wniosek w tej sprawie zyskał poparcie Konwentu Godności Honorowych oraz został w tajnym głosowaniu przyjęty przez Radę Wydziału Prawa i Administracji UJ na posiedzeniu w dniu 29 czerwca 2009 r. i skierowany do Senatu Uniwersytetu. Należy żałować, że wskutek śmierci Profesora nie udało się doprowadzić tego postępowania do końca.

*

Uroczystości żałobne miały miejsce w kościele protestanckim w Montpellier 28 grudnia 2009 r. Obok członków rodziny wzięło w niej udział grono profesorów Uniwersytetu w Montpellier i innych uczelni, wśród nich dziekan tamtejszego Wydziału Prawa i uczniowie zmarłego Profesora. Mowę okolicznościową wygłosił prof. Jacques Guin. Po nabożeństwie trumnę z ciałem Zmarłego przewieziono do Nîmes i złożono w rodzinnym grobowcu na cmentarzu protestanckim.

WACŁAW URUSZCZAK (Kraków)

³ Ibidem, s. VIII.